

УДК 657. 633. 5

Тадеева Н. В.,*старший експерт з аудиту компанії “Ернст енд Янг”*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ОДНОГО З ФАКТОРІВ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО АУДИТУ

У статті досліджено специфіку аудиту фінансової звітності в умовах розвитку інформаційних технологій. Висвітлено основні аспекти контролю управлінської та бухгалтерської систем з використанням сучасних інформаційних технологій, а також розглянуто класифікацію комп'ютерного інструментарію підтримки аудиту.

Ключові слова: *комп'ютерний аудит, комп'ютерний інструментарій підтримки аудиту (CAATs), внутрішній контроль.*

В статье исследована специфика аудита финансовой отчетности в условиях развития информационных технологий. Освещены основные аспекты контроля управленческой и бухгалтерской систем с использованием современных информационных технологий, а также рассмотрена классификация компьютерного инструментария поддержки аудита.

Ключевые слова: *компьютерный аудит, компьютерный инструментарий поддержки аудита (CAATs), внутренний контроль.*

The article provides the audit specifics of financial statements in terms of information technology development. The author highlights key aspects of management control and accounting systems using modern information technologies. The classification of Computer Assisted Audit Techniques also is considered.

Keywords: *IT audit, Computer Assisted Audit Techniques (CAATs), internal control.*

Постановка проблеми. Інформаційні технології (ІТ) – це невід’ємна частина сучасної бухгалтерської та управлінської інформаційних систем. Як наслідок, обов’язковим для аудиторів є повне розуміння впливу ІТ на аудит клієнтської фінансової звітності як з точки зору процесу підготовки та представлення фінансової інформації у фінансовій звітності клієнта, так і в контексті використання аудитором ІТ для аудиту фінансової звітності.

Зарубіжні аудитори успішно використовують системи СААТ – міжнародні стандартизовані програмні системи комп'ютерного аудиту (computer assisted audit techniques – СААТ), дослівно – комп'ютерний інструментарій

підтримки аудиту), які дають змогу ефективно автоматизувати процес фінансового аналізу та аудиту. Ці міжнародні системи поширені в більшості країн світу. Їх популярність зумовлена тим, що вони створені за принципом інструментарію (так само, як Word та Excel) і пропонують великий набір варіантів та функцій аналізу, типових для аудиторів та аналітиків усього світу [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом все більше наукових та практичних досліджень спрямовані на різні аспекти використання ІТ та інформаційного інструментарію для цілей як внутрішнього, так і зовнішнього аудиту.

Зазначеним питанням присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як О. В. Клименко [3], С. В. Івахненко [1], О. М. Бунда [2], Frederick Gallegos, Sandra Senft, David Coderre та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження фінансового аудиту з використанням сучасних інформаційних технологій, а саме:

- прикладних засобів внутрішнього контролю (application controls), що включають у себе контроль вхідних даних, процесів оброблення, головної довідкової бази даних, створених клієнтом у межах його комп'ютеризованої бухгалтерської системи;

- методів аудиторської перевірки з використанням ЕОМ (далі СААТs), що можуть застосовуватись аудитором для тестування та підготовки висновків щодо надійності клієнтської комп'ютеризованої бухгалтерської системи.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, необхідно розглянути систему внутрішніх контролів, зокрема, прикладні засоби контролю (Application controls) – ручні та автоматизовані процедури, які звичайно функціонують на рівні бізнес-процесів та застосовуються для оброблення кожної транзакції (господарської операції) окремо. Головною метою такого контролю є забезпечення повноти та точності бухгалтерського обліку в розрізі його записів та ефективність отриманої інформації в таких записах.

Сучасні облікові програмні продукти гарантують належний контроль на всіх стадіях циклу комп'ютерної оброблення бухгалтерської інформації, а саме вхідних та вихідних даних, базуючись на даних головного довідкового файлу системи. Прикладний контроль необхідно встановити, описати та оцінити аудитором як частину процесу визначення ризику суттєвого викривлення фінансової інформації (material misstatement) для аудиту фінансової звітності.

Прикладні засоби контролю застосовуються до процедур оброблення даних щодо доходів від реалізації, закупівель та оплати праці і, як правило, класифікуються за такими категоріями:

- система контролю вхідних даних (input controls);
- система контролю оброблення даних (processing controls);
- система контролю вихідних даних (output controls);

– система контролю даних головного довідкового файлу системи (master-files controls).

Система контролю вхідних даних (Input controls)

Система контролю вхідних даних покликана забезпечити санкціонований доступ, повноту, точність та своєчасність вхідних даних. Кількісні та якісні параметри таких контролів будуть змінюватися залежно від складності прикладного програмного забезпечення. Чинники, які необхідно враховувати при визначенні цих змінних параметрів, включають оцінку понесених витрат та вимоги конфіденційності щодо вхідних даних.

Набір контролів вхідних даних є загальним для більшості ефективних прикладних програм і включає в себе рядки запиту на екрані комп'ютера, наприклад, запит на авторизований вхід користувача в систему (log-in), що дозволяє аудиторам відстежити шлях інформації від її витоків до запису в системі.

Контролями перевірки вхідних даних можуть бути такі види контролю.

Контроль формату (Format checks) – гарантує, що інформація вводиться в правильній формі. Наприклад, існує вимога, щоб дата рахунку-фактури була введена тільки в цифровому форматі (як нечисловий, так і буквено-цифровий формати неприпустимі).

Контроль діапазону даних (Range checks) – гарантує введення обґрунтованої інформації, яка відповідає заданим очікуванням. Наприклад, якщо суб'єкт господарювання дуже рідко або ніколи не робить закупівлі на суми понад 50 000 грн., то вхідні рахунки-фактури вартістю понад визначений ліміт не обробляються системою взагалі.

Контроль на сумісність (Compatibility checks) – гарантує сумісність інформації, введеної у двох або більше полях. Наприклад, дохід від реалізації згідно з рахунком-фактурою повинен відповідати сумі ПДВ, що стягується за цим рахунком.

Контроль достовірності (Validity checks) – гарантує введення достовірної інформації. Наприклад, коли суб'єкт господарювання працює за підрядною системою оплати праці, то понесені витрати за раніше виконану роботу повинні бути відхилені системою як недійсні.

Контроль відхилень (Exception checks) – гарантує створення системою звіту про відхилення від нормальних очікувань, що виникли після введення певних даних. Наприклад, перенесення негативних залишків товарів на складі.

Контроль послідовності оброблення (Sequence checks) – гарантує повноту інформації, що обробляється, шляхом відхилення системою документів з непослідовними номерами. Наприклад, якщо послідовно пронумеровані прибуткові накладні на товари підтверджують наявність товарів на складі, то введення будь-яких прибуткових накладних з непослідовними номерами відхиляється системою.

Контроль арифметичних підсумків (Control totals) – забезпечує повно-

ту обробленої інформації шляхом порівняння попередньо введених вручну підсумків з підсумками системи, що ґрунтуються на деталях введеної інформації. Наприклад, попередження про невідповідність підсумків за партіями до загальної суми рахунку-фактури повинно з'явитися на екрані комп'ютера користувача або звіт про відхилення повинен бути створений системою, з метою запобігання подальшій обробленню невідповідної інформації. Використання такого типу контролю також притаманне системі контролю вихідних даних.

Контроль на точність інформації (Check digit verification) – використовує алгоритми для перевірки інформації на точність введення. Наприклад, внутрішній індивідуальний цифровий код постачальника, що присвоюється системою, повинен бути відформатований таким чином, щоб будь-який вхідний рахунок-фактура з неправильним цифровим кодом був відхилений системою автоматично.

Система контролю оброблення інформації (Processing controls) покликана гарантувати, що всі вхідні дані обробляються правильно, а дані у файлах системи оновляються своєчасно та в повному обсязі. Такі контролю повинні бути розроблені та обов'язково протестовані перед запуском для оброблення "живої" інформації та роботи з реальними даними. Це може відбуватися за допомогою так званого контролю "запуску до запуску" (run-to-run control), який включає в себе перевірку цілісності кумулятивних підсумків, що містяться в бухгалтерських записах на різних етапах оброблення інформації. Наприклад, залишок коштів на рахунку компанії до перенесення до головної бухгалтерської книги компанії.

Інші контролю оброблення інформації повинні включати таку перевірку даних, відхилених на етапі введення, наприклад: система друкує сформований звіт про відхилені елементи даних; офіційні письмові інструкції для персоналу з оброблення інформації щодо подальших дій з відхиленими елементами даних; відповідне розслідування причин відхилення елементів даних системою; докази того, що помилки у відхилених елементах даних виправлені та коректні дані введені повторно.

Система контролю вихідних даних (Output controls) забезпечує повноту оброблених даних та авторизований доступ до них. Хоча рівень системи контролю вихідних даних буде варіюватися від однієї організації до іншої (залежно від ступеня конфіденційності інформації та розміру організації), загальними є такі контролю:

- контроль арифметичних підсумків (Control totals), як описано вище (див. Система контролю вхідних даних);
- відповідний розгляд та подальше спостереження за відхиленими елементами даних для запобігання не включенню цих даних до підсумкової інформації на постійній основі;
- ретельне планування процесу оброблення інформації для своєчасного постачання необхідної інформації користувачам системи;

- офіційні письмові інструкції для персоналу з оброблення інформації щодо заданого розподілу процедур;

- постійний контроль з боку відповідальної посадової особи за розповсюдженням вихідної інформації, з метою дотримання відповідної політики компанії.

Система контролів головного довідкового файлу системи (Master file control) забезпечує поточну цілісність базових даних у головному довідковому файлі системи.

Дуже важливо, щоб суворі контролі задля безпеки файлів з довідковими даними здійснювались над усіма головними файлами системи.

До них належать:

- контроль належного використання паролів для доступу до головних файлів системи;

- створення належних процедур для редагування даних у головних довідкових файлах системи шляхом розподілу обов'язків та контролю внесених змін відповідальними посадовими особами;

- регулярні перевірки головних файлів системи щодо достовірності даних незалежною уповноваженою особою;

- контроль внесених змін до головних файлів системи шляхом тестування на правильність оброблення інформації, включаючи контроль бухгалтерських записів та арифметичних підсумків.

Особливістю комп'ютеризованих бухгалтерських систем є те, що аудитори можуть використовувати комп'ютер клієнта або свій власний як інструмент для проведення аудиторських процедур. Аудитори повинні визначати можливість та обсяги застосування автоматизованого аудиту для кожного клієнта окремо залежно від таких чинників:

- доцільність або практичність проведення неавтоматизованого тестування;

- економічна ефективність проведення автоматизованого аудиту;

- наявність необхідного часового проміжку для аудиту;

- доступність комп'ютеризованої бухгалтерської системи клієнта для цілей аудиту;

- рівень аудиторського досвіду та можливість залучення експертів з використання конкретних методів автоматизованого аудиту;

- ефективність методів автоматизованих перевірок відділом внутрішнього аудиту клієнта та оцінка рівня довіри до них з боку зовнішнього аудиту.

Автоматизований аудит здійснюється за допомогою таких методик:

- Спеціалізованого аудиторського програмного забезпечення (Audit software).

- Тестування даних (Test data).

- Інших методів.

Далі розглянемо кожен з методик окремо.

Спеціалізоване аудиторське програмне забезпечення характеризується як загальне поняття та охоплює все програмне забезпечення, створене з

метою тестування контролів (tests of control) та/або проведення основних аудиторських процедур (substantive procedures). Наведемо класифікацію програмного забезпечення, до якого входять 3 типи програм:

1. Пакетні програми (Packaged programs). Це набір програм загально-го призначення без врахування специфіки клієнта. Вони можуть бути використані для виконання процедур з масивами числових даних, таких як: відбір даних за зразком; як за допомогою статистичних методів, так і на основі професійного судження (judgmentally); проведення арифметичних підрахунків з метою перевірки наявності недоліків у процесі оброблення послідовних даних.

2. Спеціальні програми (Purpose written programs). Ці програми, як правило, створюється для цілей аудиту конкретного клієнта та враховують його специфіку. Подібне програмне забезпечення може бути розроблене або придбане, але в будь-якому випадку воно повинно бути придатним для використання в межах бухгалтерської системи клієнта та для задоволення потреб аудиту. Зазвичай, вони використовуються для повторного представлення (re-perform) автоматизованих контролів бухгалтерської системи клієнта (наприклад, розрахунок собівартості продукції, товарів чи послуг) або для проведення аналізу залишків дебіторської заборгованості, залежно від дати виникнення (aged analysis).

3. Програми запиту (Enquiry programs) є невід'ємною частиною системи бухгалтерського обліку клієнта, проте вони можуть бути адаптовані для цілей аудиту. Наприклад, у випадку, коли системою передбачено щомісячний звіт з даними про кількість прийнятих та звільнених працівників за звітний місяць, то ці дані можуть бути використані аудитором для перевірки інформації щодо оплати праці згідно з фінансовою звітністю клієнта. Аналогічно, звіти з даними про майбутні терміни погашення кредиторської заборгованості можуть бути використані аудитором для перевірки повноти представлення кредиторської заборгованості у фінансовій звітності клієнта.

Методика Тестування даних (Test data) включає 2 типи програм:

1. Аудиторське тестування даних (Audit test data). Тестування даних аудитором покликане гарантувати наявність та ефективність вбудованої системи контролів бухгалтерської системи клієнта шляхом введення фіктивних операцій для цілей аудиту. Результати оброблення цих операцій порівнюються з очікуваннями аудиторів щодо визначення ефективності системи внутрішніх контролів бухгалтерської системи клієнта. Прикладом може бути введення двох фіктивних платіжних доручень, лише одне з яких повністю відповідає заявленим вимогам системи для цілей подальшого оброблення. Очікуваним результатом для аудиторів буде відхилення системою платіжного доручення, що не відповідає заявленим вимогам. У випадку якщо бухгалтерська система прийняла до оброблення фіктивне доручення, що не відповідає встановленому зразку, аудитори змушені визнати контроль неефективним та, відповідно, збільшити обсяг основних процедур для цілей аудиту.

2. Інтегроване тестування даних (Integrated test facilities). З метою уникнення ризику пошкодження бухгалтерської системи клієнта шляхом тестування реальних даних аудитори можуть ініціювати встановлення окремого модуля, який є точною копією оригінальної бухгалтерської системи клієнта для цілей проведення аудиторських процедур з тестування. Головним недоліком такого методу є відсутність стовідсоткової гарантії, що “модуль-клон” оброблятиме тестову інформацію таким самим способом, як і оригінал. Для вирішення цієї проблеми аудитори можуть отримати дозвіл клієнта на створення інтегрованого тесту в рамках бухгалтерської системи клієнта. Наприклад, створення фіктивного постачальника та проведення тестування від його імені для цілей аудиту в оригінальній бухгалтерській системі клієнта.

Під іншими методиками автоматизованого аудиту слід розуміти використання вбудованих у бухгалтерську систему клієнта програмних кодів з аудиторськими процедурами та спеціальну експертизу прикладного програмного забезпечення клієнта.

Висновки. Автоматизовані методи перевірки покликані полегшити проведення аудиторських процедур за умови ефективності комп’ютеризованої системи контролів бухгалтерського обліку клієнта [1].

Незалежно від методів, які використовуються для проведення аудиту (автоматизовані чи неавтоматизовані), головною ціллю аудиту фінансової звітності залишається збір достатніх доказів про відсутність істотного викривлення фінансової інформації, представлені клієнтом для її користувачів. У будь-якому випадку аудиторіві необхідно повністю розуміти систему бухгалтерського обліку клієнта для оцінки системи його контролів та належного планування аудиту з метою мінімізації ризиків невиявлення істотних її недоліків, що впливають на інформацію, представлену у фінансовій звітності клієнта.

Література:

1. Івахненко С. В. Інформаційні технології аудиту та внутрішньогосподарського контролю в контексті світової інтеграції: Наукове видання. – Житомир: ПП “Рута”, 2010. – 432 с.
2. Бунда О. М. Моделювання ефективності систем обліку і внутрішнього контролю при проведенні аудиторської перевірки // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку” № 517. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2004. – С. 185-191.
3. Інформаційні системи і технології в обліку [Текст] : навч. посібник / О. В. Клименко. – К. : ЦУЛ, 2008. – 320 с.
4. Ніконова О. В. Системи СААТ – новий інструментарій у проведенні аудиту // Фінансовий контроль, 2007. – № 6. – С. 23-25.